

EUMENEIA,
ŒEYHLÜ - IŒIKLI

Editör
Bilal SÖGÜT

AYRIBASIM / OFFPRINT

EUMENEIA, ŞEYHLÜ - IŞIKLI

Editör
Bilal SÖĞÜT

© 2011 Ege Yayınları
ISBN 978-605-5607-70-8
Yayıncı Sertifika No: 14641
Bütün hakları saklıdır.

Kapak Tasarımı
Mustafa Bilgin

*Kitap içindeki yazılarda bilimsellik ve bilimsel etik ile ilgili tüm sorumluluklar
yazarların kendisine aittir.*

Baskı
Bilnet Matbaacılık
Biltur Basım Yayın ve Hizmet A.Ő.
Dudullu Organize Sanayi Bölgesi 1. Cadde No: 16 Ümraniye-İstanbul
Tel: 444 44 03 Faks: 0 (216) 365 99 07-08 www.bilnet.net.tr
Sertifika No: 15690

Yapım ve Dağıtım
Zero Prod. Ltd.
Abdullah Sokak, No: 17, Taksim, 34433 İstanbul
Tel: +90 (212) 244 7521 Faks: +90 (212) 244 3209
E.posta: info@zerobooksonline.com
www.zerobooksonline.com
www.egeyayinlari.com

İçindekiler

Önsöz	5
Editörden	7
Takdim	9
I. Prehistorik ve Demir Dönemi	
1.1 Tarih Öncesi Dönemlerde Işıklı / Eşref Abay	13
1.2 Eumeneia Açık Hava Kutsal Alanı / Celal Şimşek – M. Ayşem Sezgin	29
II. Hellenistik ve Roma Dönemi	
2.1 Eumeneia'nın Coğrafi, Tarihi ve Siyasi Yapısı / Celal Şimşek	47
2.2 Eumeneia Kent Planı ve Savunması / Tunç Sezgin – Murat Taşkiran	61
2.3 Işıklı Kasabasında Bulunan Hellenistik ve Roma Dönemine Ait Mimari Elemanların Genel Bir Değerlendirmesi / Bilal Söğüt	73
2.4 Eumeneia'da Bulunan Dorik Mimari Elemanlar / Bilal Söğüt – Zeliha Gider	93
2.5 Eumeneia'dan Paye Başlığı / Banu Yılmaz	101
2.6 Eumeneia Roma Askeri Hamamı Üzerine Bir Öneri / Coşkun Daşbacak	109
2.7 Eumeneia Tympanumlu Su Dağıtım Terminali / Tunç Sezgin	117
2.8 Eumeneia Mezar Tipleri ve Ölü Gömme Gelenekleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme Mustafa Bilgin – Mehmet Okunak	125
III. Bizans Dönemi	
3.1 Eumeneia'da Bir Bizans Kalesi / Thomas Drew-Bear	149
3.2 Işıklı (Eumeneia)'da Bulunan Bizans Dönemine Ait Mimari Plastik Eserler İlker Mete Mimiroğlu	153
IV. Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi	
4.1 Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Şeyhlü ve Çevresinin Fethi / Şaban Kök	165
4.2 Işıklı Kasabası Donbey Hamamı Kazısı İlk Raporu / Nesrin Karabay	179

V. Osmanlı Dönemi

5.1 Işıklı (Şeyhlü) Türk Dönemi Eserleri / Saim Cirtil	191
5.2 XVI. Yüzyılda Şeyhlü Zâviyeleri Üzerine Bazı Tespitler / Turan Gökçe	213
5.3 Avarız Defterlerine Göre XVII. Yüzyılda Şeyhlü (Işıklı) Kazası / Mehmet Yaşar Ertaş	253
5.4 XVIII.-XIX. Yüzyıllarda Şeyhlü Kazası ve Vakıf Kurumları / Yasemin Beyazıt	299
5.5 Çivril – Bulgurlar Köyü Camii Üzerine / Kadir Pektaş – Hediye Genel Altındirek	323

VI. Cumhuriyet Dönemi

6.1 Işıklı Eski Okul Binası / Selda Ö. Cirtil	335
---	-----

VII. Sosyolojik Yapı Analizi

7.1 Çivril İlçesi Işıklı Kasabasının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Özelliklerinin Çözümlemesi Mehmet Meder	343
--	-----

VIII. Zoolojik ve Botanik Yapı

8.1 Işıklı Gölü ve Yakın Çevresinin Omurgalı Faunasına Ön Bakış / Raşit Urhan	365
8.2 Işıklı ve Çevresinin Florası / Ali Çelik – Yusuf Gemici – Mehmet Çiçek	375

Editörden

Çivril Ovası'nı 2002 yılında Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü elemanları ile yapılan bir araştırma gezisinde tanıma fırsatı buldum. Bundan sonraki süreç içerisinde, her gittiğimde bölgenin farklı bir yönünü tanıdıkça antik dönemden beri buraya verilen ilginin sebebini anlamam daha kolay oldu. Bereketli ovası, çevresindeki dağlardan çıkan doğal suları ve gölü tarihi süreç boyunca buradaki yerleşimin hep devam etmesini sağlamıştı. Ana geçiş yollarının buradan sağlanmış olması da önemli bir etkendi. Bu bolluk ve zenginlik sayesinde Neolitik Dönem'den günümüze yerleşim sürekli ve her dönemde önemini korumuştur. Yapılan çalışmaların tamamında bu düşünceleri destekleyen sonuçları görmek mümkündür.

Eşref Abay'ın Prehistorik Dönem ile ilgili yaptığı kazı ve araştırmaların sonuçları bölgenin erken dönemini tanımak anlamında son derece yararlı olmuştur. Özellikle bu çalışmaların ovanın en önemli yerleşimlerinden birisi olan Beycesultan Höyüğü'ndeki arkeolojik kazılar ile desteklenmesi daha da verimli sonuçlara ulaşılmasını sağlamıştır. Bu dönemi tamamlayan çalışmalar ise Klasik Dönem eserleri ile ilgili olarak aynı bölümden genç meslektaşlarımla yaptığımız çalışmalardır. Bunlar sonrasında, bu kitapta olduğu gibi, pek çok yeni yayının yapılmasını sağlamıştır.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ile yerleşim merkezlerinde yaptığımız katalog çalışmalarının Çivril ile ilgili bölümünü yürütürken, Işıklı Kasabası en çok dikkat çeken yerlerden birisi olmuştur. Buradaki katalog çalışmalarını devam ettirdiğimizde ve yerleşimi tam anlamıyla tanıma fırsatım oldu. Yeterli bilgi ve malzemenin olmasına rağmen Eumeneia antik kenti bütünü ile ilgili toplu bir çalışmanın yapılmamış olması ciddi bir eksiklik olarak önümüzde durmaktaydı.

Prehistorik Dönemden günümüze, burası ile ilgili yapılması gereken bir çalışma bütün olmalı ve farklı bilim dallarından araştırmacıların kendi uzmanlık alanları ile ilgili yazıları yer almalıydı. Bu düşüncelerle yola çıktığımızda, antik dönemden günümüze tarihi süreç ve kalıntıların yanı sıra botanikinden zoolojisine, iktisadi yapısından sosyolojisine bir kitap hazırlamaya karar verdik. Bu eser tamamlandığında Prehistorik Dönemden Eumeneia'ya, Eumeneia'dan Şeyhlü'ye ve Şeyhlü'den Işıklı'ya her dönem hakkında bilginin yer aldığı bir kitap olmalıydı. Sonrasında Arkeolog, Sanat Tarihçi, Tarihçi, Epigraf, Sosyolog ve Biyologlar ile bu çalışmanın hazırlığına başladık. O dönemin Belediye Başkanı Latif Selçuk'a bu düşüncelerimizi ilettiğimizde belediye olarak bu kitabın basımında destek vereceklerini söylediler.

Kitap için ekibin oluşturulması ve sonrasında Eumeneia, Şeyhlü ve Işıklı Kasabası olarak her döneme ait verilerin alanında uzman öğretim elemanları tarafından değerlendirilmesi biraz zaman aldı. Bu sürede belediyede yönetim değişikliği oldu. Işıklı Belediye Başkanı Sayın İsmail Çorbacıoğlu'na bu projeden bahsettiğimizde o da bizim bu çalışmanın basımı

konusunda destek vereceğini söylemesi üzerine bu kitabı tamamladık. Araştırmacıların yaptığı bilimsel katkı ve belediyenin verdiği destek ile Işıklı Kasabası bu örnek çalışmaya sahip oldu. Işıklı Belediyesi'nin başlattığı bu çalışma, dilerim ki diğer yerleşimler tarafından da örnek alınıp devam ettirilir.

Denizli yerleşim merkezlerindeki katalog çalışması için izin veren Kùltür Varlıkları ve Mùzeler Genel Mùdùrlùđü'ne, araştırmalarım esnasındaki yardımları için Denizli Mùze Mùdùrù H. Hüseyin Baysal'a, yazıları ile katkı veren öğretim elemanları ve araştırmacılara, bu çalışmanın ilk başlamasını teşvik eden Işıklı Belediyesi Eski Başkanı Latif Selçuk'a, kitabın basılmasını sağlayan Işıklı Belediye Başkanı İsmail Çorbacıoğlu ve Belediye Meclisi Üyelerine içtenlikle tekrar teşekkür ediyor, saygılarımı sunuyorum.

Doç. Dr. Bilal SÖĞÜT

Takdim

Anadolu, Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan dünyanın en önemli stratejik noktasında uzadır. Bu konumu nedeniyle onbinlerce yıldır birçok uygarlığı bağrında yaşatmıştır. Bu coğrafya içinde Batı Anadolu yer şekilleri, iklimi, ırmakları ve bu ırmakların taşıdığı alüvyonlu küçük ve verimli ovalara sahip olmasıyla ayrı bir güzellik ve zenginlik yansıtır. Irmakların beslediği küçük ovalarda birçok uygarlık yeşermiş ve bunların kalıntıları günümüze kadar ulaşmıştır.

Hellenistik Dönem'de Eumeneia olarak bilinen bu kent, Hellenistik ve Roma dönemlerinde kültür, sanat ve zenginliğiyle altın çağını yaşamıştır. Bölgenin ana hayat damarı, Dinar (antik Apameia)'dan itibaren Lampe (Çivril-Çal-Baklan Ovaları) Ovası'nı geçen Büyük Menderes Nehri'dir. Menderes Nehri denize dökülünceye kadar iki yanına hep hayat vermiştir. Üst Menderes Havzası'nda, Lampe (Çivril-Çal-Baklan-Bekilli) Ovası'na ırmakların hayat verdiği, verimli tarım arazileri ve güzel iklim, Geç Neolitik Dönem'den (M.Ö. 6000-5500) günümüze kadar kesintisiz yerleşimlerin oluşmasını sağlamıştır.

Işıklı Kasabası arkeolojik kalıntıları, su kaynakları, gölü, dağları ve verimli ovasıyla bir başka güzelliği yansıtır. Bu kasabada, binlerce yıllık geçmişin içinde yaşarsınız. İçten, güler yüzlü ve çalışkan insanları, kasabanın doğal ve arkeolojik zenginliklerine farklı bir güzellik katar.

Burası binlerce yıldır geçiş noktası olması özelliğini hiç kaybetmemiştir. Ancak Işıklı Kasabası'nın sahip olduğu bu zenginliklerin tanıtılıp, değerini bulduğunu söylemek biraz güçtür. Umuyorum ki bu tanıtım ve belgeleme eksikliği, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü öğretim Üyesi Doç. Dr. Bilal Söğüt'ün editörlüğünde hazırlanan bu kitapla büyük ölçüde tamamlanmış olacaktır. "Eumeneia'dan Işıklı'ya" kitabında, Pamukkale Üniversitesi bilim insanları ve Denizli Müzesi Müdürlüğü uzmanlarının değerli katkılarıyla, bölge ilk kez her yönüyle ayrıntılı olarak incelenmiş durumdadır.

Üniversiteler öncelikle kendi bölgesine, sonra ülkesine ve dünyaya ışık saçan bilim kuruluşlarıdır. Bunun güzel bir örneğini Pamukkale Üniversitesi bilim insanları bu kitapta vermişlerdir.

Kitapta Prehistorik Dönem'den itibaren Cumhuriyet Dönemi'ne kadar kronolojik olarak tarih, arkeoloji, sanat tarihi, mimari kalıntılar ortaya konarak değerlendirilmiş, bölgenin sosyo-kültürel ve ekonomik yapısı ile faunası ve florası incelenmiştir. Farklı uzmanlık alanlarından bilim insanlarının büyük emekleriyle ortaya çıkarılan bu kitap, bölgeyle ilgili çalışmalarda başvuru kaynağı olacak niteliktedir. Bilim insanlarını bir arada toplayarak bu kitabın ortaya çıkmasını sağlayan Doç. Dr. Bilal Söğüt'ün emeği, kalıcı belgesel niteliğinde bir eserin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kitabın basımını sağlayan Işıklı Belediye Başkanı İsmail Çorbacıoğlu, diğer belediyeler için de güzel bir bakış açısı ve yolu açmıştır. Unutmamamız gereken şudur ki "gelecekte geçmişte yaptığımız güzel ve kalıcı şeylerle hatırlanacağız". Artık binlerce yıllık geçmişe sahip, su kaynaklarının, doğal güzelliklerin ve zengin ovanın bulunduğu alanda yer alan Işıklı Kasabası'nı bu kaynak kitapla anlamak ve anlatmak daha kolay. Emeği geçen herkese binlerce teşekkürler...

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK

2.4 Eumeneia'da Bulunan Dorik Mimari Elemanlar

Bilal SÖĞÜT – Zeliha GİDER***

Eumeneia'da yapılan katalog çalışmalarında bir grup Dorik mimari eleman tespit edilmiştir. Bunlar kendi içinde bir bütünlük oluşturduğundan dolayı ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Bu parçalar arasında 10 adet Dor başlığı ile 2 adet arşitrav/triglif-metop bloğu bulunmaktadır. Mimari elemanların tamamı yerel kireçtaşından yapılmıştır. Eumeneia'da mermer kullanımı olmasına karşın Dorik mimari elemanların tamamının kireçtaşı olması dikkat çekicidir.

Dor Başlıkları

Boyun kısmı ile birlikte çalışılmış olan başlıkların tamamında bu bölüm yivsiz bırakılmıştır. Bu durum Dorik-Toskanik başlıkların etkisiyle Dor düzeninde silindirik formlu sütun tamburlarının kullanımının yaygınlaşmasıyla paraleldir. Ancak Eumeneia başlıklarının tamamında boyun kısmının silindirik işlenmiş olmasında yerel malzemenin ve ikincil yapı faktörünün etkisi yadsınamaz.

Başlıklarda ekinus formu, hafif dışbükey kavilidir ve abakusla birleştiği noktada düz bir çizgi oluşturmaktadır. Yani başlıklar tam olarak abakus çizgisine denk gelen bir ekinus çizgisine sahiptir. Ekinusun dışbükey kavisi daha yuvarlak hatlıdır. Erken İmparatorluk Dönemi'nde uygulanmaya başlayan bu stil, Antiokheia İmparator Kültü Kutsal Alanı¹, Stratonikeia Tiyatrosu², Hierapolis Frontinus Caddesi ile Latrinası³, Tripolis'in sütunlu caddesi⁴, Oinoanda Mk 2 Binası⁵ ve Blaundos'taki ana caddenin Dorik portikusunda⁶ görüldüğü gibi Roma Dönemi boyunca devam etmiştir.

* Doç. Dr. Bilal SÖĞÜT, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Denizli. (bsogut@pau.edu.tr)

** Arş. Gör. Zeliha GİDER, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Konya. (zgider@gmail.com)

1 Taşlalan 1994, 250-251, Fig. 7, 19. Kutsal alan stilistik açıdan Augustus-Erken Tiberius Dönemi'ne tarihlendirilmiştir (Rumscheid 1994, 303, Taf. 8/5). Propylon'da bulunan yazıt bu tarihi desteklemektedir (Mitchell-Waelkens 1998, 166-167). Propylon'da bulunan yazıt Drew-Bear tarafından M.Ö. 2-M.S. 2 yılları arasına tarihlendirilmiştir (Drew-Bear 1995, 14). Bu tarihte sadece propylon değil, kutsal alandaki tapınak ile bu tapınağı çevreleyen portikoların da tamamlandığı ileri sürülmektedir.

2 Augustus Dönemi'ne tarihlendirilen yapı için bkz. Mert 2008, 113-114, Abb. 25-26.

3 M.S. 84-85 yıllarında, Asya Prokonsülü Sextus Iulius Frontinus tarafından yaptırılarak, kenti ziyareti sırasında İmparator Domitian'a adanan yapılar için bkz. Ismaelli 2009, 385-387, Fig. 227-230 (Frontinus Caddesi); 390-391, Fig. 318, 320 (Latrina).

4 Stilistik açıdan değerlendirildiğinde yapı, Frontinus Caddesi ile aynı döneme tarihlenmektedir. Mimari elemanların değerlendirilmesi ve tarihlendirilmesi için bkz. Gider 2007, 26-27.

5 Coulton 1982, 56, Fig. 5-6.

6 Filges 2002, 264, Abb. 3-4; Filges 2006, 57, Abb. 11.

Res. 1 Dor Başlığı (Işıklı 44)

Res. 2 Dor Başlığı (Işıklı 63)

Res. 3 Dor Başlığı (Işıklı 77)

Res. 4 Dor Başlığı (Işıklı 81)

Başlıkların abakusları iki farklı formda şekillendirilmiştir⁷. Başlıkların büyük bir kısmında (Res. 2, 5, 7, 8) abakus Dorik formda, düz işlenmiştir. Diğerlerinde ise (Res. 1, 3, 6) abakusun üst kısmı bir profil ile sınırlandırılmıştır. M.Ö. 4. yy'da ortaya çıkan bu uygulama⁸, M.Ö. 2. yy'da popüler hale gelmiş⁹, sonrasında Roma Dönemi boyunca sevilerek kullanılmıştır. Eumeneia başlıklarında ion kymationu, abakus yüksekliğinin neredeyse 2:3'ünü oluşturmaktadır. Hellenistik örneklerde ince bir silme şeklinde abakusun üst kısmını sınırlandıran bu profilin oranı 1:5 ile 1:4 arasında değişmektedir. Eumeneia başlıklarında tespit edilen oran, Hierapolis Frontinus Caddesi, Latrinası¹⁰ ve Tripolis'in sütunlu caddesiyle¹¹ aynıdır.

Işıklı 63 ve 111 (Res. 2, 7) numaralı başlıkların üst yüzeyine 0,5 cm yüksekliğinde, yuvarlak formu skamillus işlenmiştir. Daha çok Anadolu'da kullanılan yuvarlak formu skamillus, M.Ö. 4. ve 3. yy için karakteristiktir. Sonrasında Roma Dönemi dahil pek çok yapıda kullanılmıştır¹².

7 Işıklı 81 ve Işıklı 118 numaralı başlıkların abakusu kırık olduğundan değerlendirmeye alınmamıştır.

8 Karışık düzen uygulamasının yansıması sonucu ortaya çıkan bu tip başlıklar ile ilgili ilk toplu çalışma Wilberg tarafından yapılmıştır (Wilberg 1919, 167-181). Ayrıca Rumscheid'in Anadolu'daki Dorik yapıları da değerlendirdiği çalışmasında bu başlık tipi 14. grup altında değerlendirilmiştir (Rumscheid 1994, 304).

9 Vasdaris 1987, 68-69.

10 Ismaelli 2009, 198-202, Fig. 227-230 (Frontinus Caddesi); 267-271, Fig. 318, 320 (Latrina).

11 Gider 2007, 26, Çiz. 1, Res. 6.

12 Vasdaris 1987, 49-50, 52.

Res. 5 Dor Başlığı (Işıklı 107)

Res. 6 Dor Başlığı (Işıklı 110)

Res. 7 Dor Başlığı (Işıklı 111)

Res. 8 Dor Başlığı (Işıklı 130)

Başlıkların anuliler formlarını değerlendirdiğimizde 4 farklı tip ortaya çıkmaktadır: Işıklı 110 numaralı başlıkta anuliler basamak şeklinde, köşeli işlenmiştir. Bu tip anuliler Aphrodisias Tiyatrosu¹³ ve Sebasteionu,¹⁴ Stratonikeia Tiyatrosu¹⁵, Antiokheia İmparator Kültü Kutsal Alanı¹⁶ ile Ephesos Sivil Agora'da¹⁷ olduğu gibi genellikle Erken İmparatorluk Dönemi'nde çalışılmıştır. Anulilerin formu ve abakus profilinin oranı, Işıklı 110 numaralı başlığın M.S. 1. yy'ın 2. yarısına tarihlenebileceğini göstermektedir.

Işıklı 63 ve 111 (Res. 2, 7) numaralı başlıkların anulileri alt ve üst kısmı sınırlandırılmış içbükey bant şeklindedir. Bu form Hellenistik Dönem'de genellikle Pergamon¹⁸ ve Delos¹⁹ yapılarında

13 Chaisemartin-Theodorescu 1991, 63, Fig. 16.

14 Outschar 1987, 108-110, Fig. 13.

15 Mert 2008, 113-114, Abb. 25-26.

16 Taşlıalan 1994, 250-251, Fig. 7, 19; Rumscheid 1994, 303, Taf. 8/5.

17 Ismaelli 2009, Fig. 408.

18 Pergamon'da M.Ö. 2. yy'a tarihlenen yapılardan Tiyatro Terası Batı Stoa (Bohn 1896, Taf. 24), Alt Teras Gymnasion Stoası, Üst Teras Gymnasionu Eksedra K ve Eksedra M'de (Schazmann 1923, Taf. 14.2-3; Taf. 17.1; Taf. 17.2-3) görülmektedir. Ayrıca Pergamon etkisi altındaki kentlerden Assos Agorası Kuzey Stoa'da (Clarke-Bacon-Koldewey 1902, 49-50) çalışılmıştır.

19 M.Ö. 2-1. yy'a tarihlendirilen yapılardan Granit Palaestra (Delorme 1961, Fig. 10), Dionysos Evi (Chamonard 1924, Fig. 119) ve Inopos Evi (Chamonard 1922, Fig. 67) bu uygulamanın en güzel örneklerindedir.

kullanılmıştır. Anadolu'da ise Roma Dönemi yapılarından Ephesos Nero Stoası başlıklarında karşımıza çıkmaktadır²⁰. Hierapolis Frontinus Caddesi'nin doğu portikosuna ait başlıklarda görülen bant ise düz yüzeyle, oldukça plastik işlenmiştir. Sözü edilen bu örneklerle karşılaştırıldığında ve ekinus kavisi dik-kate alındığında Işıklı 63 ve 111 (Res. 2, 7) numaralı başlıkların M.S. 1. yy'nın ilk yarısına ait olduğu anlaşılmaktadır²¹.

Işıklı 44 (Res. 1) numaralı başlıkta anuli tek ve Işıklı 77 (Res. 3) numaralı başlıkta ise üç yalın astragalden oluşmaktadır. Dor başlıklarında klasik anuli profili yerine kullanılan yalın astragal, Hellenistik Dönem'de ortaya çıkmış²², Roma Dönemi'nde yaygınlaşmıştır. Bu döneme ait yapılardan Ephesos Nero Stoası, Domitian (Titus) Kutsal Alanı'nın kuzey portikosu, Blaundos'taki ana caddenin Dorik portikosu²³, Hierapolis Frontinus Caddesi ile Latrina'nın iç cephesinde²⁴, Laodikeia Suriye Caddesi²⁵, Oinoanda Mk 2 ve Mm 3 yapılarında²⁶ anuli tek ya da çift yalın astragalden oluşmaktadır²⁷. Sözü edilen bu örnekler, Işıklı 44 ve 77 (Res. 1, 3) numaralı başlıkların M.S. 1. yy'nın 2. yarısına ait olduğunu göstermektedir.

Işıklı 107 (Res. 5), Işıklı 113, Işıklı 118 ve Işıklı 130 (Res. 8) numaralı başlıklarda anuli işlenmemiş, boyun kısmından sonra doğrudan ekinus profili başlamıştır. Bu durum Roma Dönemi yapılarından Tripolis'in sütunlu caddesi²⁸ ve Hierapolis Latrinası'nın dış cephesine ait başlıklar²⁹ ile benzerdir. Anulisiz Dor başlıklarının kullanımı Roma Dönemi boyunca devam etmiştir. Dolayısıyla başlıklar, ekinus formu ile birlikte ele alındığında M.S. 1. yy'nın son çeyreği ve sonrasındaki dönem içinde değerlendirilmelidir. Başlıklarda anulilerin işlenmemiş olması dönem özelliğinin yanı sıra, kullanılan yerel malzemeden ve başlıkların ikincil yapılarda kullanılmış olma ihtimalinden kaynaklanmaktadır.

Arşitrav ve Triglif-Metop Blokları

Işıklı 103 (Res. 9) numaralı arşitrav ve triglif-metop frizi monoblok çalışılmıştır. İki mimari elemanın tek blokta çalışılması Roma Dönemi'nde yaygınlaşan bir uygulama olup, aynı coğrafyada yer alan M.S. 1. yy yapılarından Hierapolis Apollon Kutsal Alanı Portikosu, Frontinus Caddesi, Latrina³⁰ ve Zeuxis'in Mezar Anıtı'nda³¹, Laodikeia Suriye Caddesi ile Ephesos ve Suriye Kapısı'nda³², komşu kent Blaundos'taki ana cad-denin Dorik portikosunda³³ karşımıza çıkmaktadır.

20 Bu başlıklarda içbükey bant, yalın astragal ile birlikte kullanılmıştır (Wilberg 1923, 79, Abb. 131; Vasdaris 1987, 305, Z54-55).

21 Vasdaris, bu şekilde yapılmış bantların tam olarak bitirilmediğini ya da bir anuli olarak düşünülmediğini, eğer öyleyse pek çok taşra bölgesinde ve kentlerde hüküm süren ekonomik sıkıntı nedeniyle başlık formlarını bu şekilde basitleştirmeyi gerektirdiğini ileri sürmektedir (Vasdaris 1987, 181-182).

22 Coulton 1982, 55-56.

23 Filges 2002, 264, Abb. 3-4; Filges 2006, 57, Abb. 11.

24 Ismaelli 2009, 385-387.

25 Şimşek 2007, 120, Res. 47.

26 Coulton 1982, 50, 55-56, Fig. 6.

27 Çift yalın astragalden oluşan anuli formu Kibyra'daki F kompleksinin doğu girişinde bulunan Dor başlıklarında da görülmektedir (Spratt-Forbes 1847, 256; Coulton 1982, 57).

28 Gider 2007, 26, Çiz. 1, Res. 6.

29 Ismaelli 2009, 265-266, Fig. 316.

30 Ismaelli 2009, 9-11, Fig. 17-18; 17-21, Fig. 29-30 (Apollon Kutsal Alanı Portikosu); 192-195, Fig. 218-219 (Frontinus Caddesi); 265-266, Fig. 316 (Latrina).

31 D'Andria 2003, 66-70, Res. 39-40.

32 Şimşek 2007, 120, Res. 47 (Suriye Caddesi); 92-96, Res. 40 (Ephesos Kapısı); 101-102, Res. 44 (Suriye Kapısı).

33 Filges 2002, 264, Abb. 3-4; Filges 2006, 57, Abb. 11.

Res. 9 Arşitrav ve Triglif-Metop Parçası (Işıklı 103)

Arşitravın taenia kısmı -eğer varsa- regula ve guttaelar dahil kırıktır³⁴. Friz kısmı tek triglif, iki metop-tan oluşmaktadır. Dönem özelliği olarak triglif ve metop tacı oldukça yüksek işlenmiş olup, aynı profile sahiptir. Her iki kenardaki metoplar kırık olduğundan, triglif ile metop arasındaki oranı belirlemek güçtür. Ancak sağlam durumdaki triglfin yüksekliği ile genişliği arasındaki oran azalmış, dolayısıyla triglif formu dejenere olmuştur.

Triglif yivlerinin üst kısmı düz kesilmemiş, yivlerin başladığı bölüm alt kısma doğru devam eden yarım yuvarlak formda işlenmiştir. Bu detay çalışmaya, aynı coğrafyada yer alan yapılardan Hierapolis Apollon Kutsal Alanı Portikosu, Frontinus Caddesi, Latrina³⁵ ve Zeuxis'in Mezar Anıtı'nda³⁶, Laodikeia Suriye Caddesi ile Ephesos ve Suriye Kapısı'nda³⁷ rastlanmaktadır. Yine Lydia Bölgesi'nde, Phrygia sınırında yer alan ve Eumeneia ile komşu olan Blaundos'taki ana caddenin Dorik portikosuna ait Dorik friz bloklarında

34 Lykus Vadisi'ndeki Dorik yapılara ait arşitrav bloklarında uygulanan regula ve guttae düzenlemeleri için bkz. Gider 2007, 27.

35 Ismaelli 2009, 9-11, Fig. 17-18; 17-21, Fig. 29-30 (Apollon Kutsal Alanı Portikosu); 192-195, Fig. 218-219 (Frontinus Caddesi); 265-266, Fig. 316 (Latrina).

36 D'Andria 2003, 66-70, Res. 39-40.

37 Şimşek 2007, 120, Res. 47 (Suriye Caddesi); 92-96, Res. 40 (Ephesos Kapısı); 101-102, Res. 44 (Suriye Kapısı).

triglif yivleri aynı forma sahiptir³⁸. Anadolu'da çok yaygın olmayan bu uygulama bölgesel bir tercih olarak tanımlanabilmektedir³⁹. Stil özellikleri dikkate alındığında triglif-metop frizini M.S. 1. yy'ın 2. yarısına tarihlenmek doğru olacaktır.

Işıklı 93 numaralı arşitrav ve triglif-metop bloğu üç triglif, dört metoptan oluşmaktadır. Arşitravın taenia, regula ve guttae kısmı tıraşlanmıştır. Form ve stil özellikleri bakımından Işıklı 103 (Res. 9) numaralı blok ile birlik içindedir. Dolayısıyla aynı yapıya ait olmalıdır.

Sonuç

Eumeneia'da bulunan Dor başlıkları ile arşitrav ve triglif-metop blokları, stil özelliklerinden hareketle M.S. 1. yy başından sonuna kadarki bir zaman dilimine tarihlenmektedir. Anulısız işlenen başlıklar Roma Dönemi boyunca ve sonrasında çok fazla bir stil gelişimi göstermeksizin uygulanmaya devam edildiğinden, bu başlıkları daha geniş bir zaman dilimi içinde değerlendirmek doğru olacaktır. Mimari elemanların detay çalışmaları, Eumeneia ile aynı coğrafya içinde yer alan Hierapolis, Laodikeia, Tripolis ve Blaundos⁴⁰ gibi önemli kentler ile etkileşim içinde olduğunu gözler önüne sermektedir. Sözü edilen bu kentlere baktığımızda M.S. 1. yy'da yoğun imar faaliyetleri yaşadıkları, bu evrede inşa edilen yapıların birçoğunda Dor düzenini tercih ettikleri görülmektedir. Eumeneia'da tespit edilen Dorik mimari elemanlar Roma Dönemi'nde, özellikle M.S. 1. yy'da kentte yaşanan imar faaliyetlerinde Dor düzenin de tercih edildiğine işaret etmektedir⁴¹. Bunda en büyük etken malzemedir. Çünkü yumuşak bir yapıya sahip olan kireçtaşı, detay çalışmalara gereksinim olan diğer düzenlere nazaran Dor düzeni için daha elverişlidir. Bunun yanı sıra, artan imar faaliyetleri hızlı bir yapılaşma gereksinimini beraberinde getirdiğinden, yerel malzeme kullanımı hem zaman, hem ekonomi açısından tasarruf demektir. Mevcut mimari elemanlar kentte mermer kullanımının M.S. 2. yy ortalarından sonra artmaya başladığını göstermektedir.

38 Filges 2002, 264, Abb. 3-4; Filges 2006, 57, Abb. 11.

39 Karia Bölgesi sınırında yer almasına karşın Lykus Vadisi'ndeki kentlerin yoğun etkisi altında kalan Herakleia Salbake antik kentindeki Dorik triglif-metop bloklarında triglif yivlerinin başladığı bölüm alt kısma doğru devam eden yarım yuvarlak formda işlenmiştir

40 Blaundos antik kenti Lydia Bölgesi'nde, Phrygia sınırında yer almasına karşın Eumeneia antik kenti ile arasındaki mesafenin az olmasından dolayı sürekli etkileşim içindedir.

41 Roma Dönemi'nde propaganda amaçlı olarak genellikle, daha zengin görünüşe sahip olan Ion, Korinth ve hatta Kompozit düzeni tercih edilmiştir.

Kısaltma ve Kaynaklar

- Alzinger 1974 Alzinger, W., *Augusteische Architektur in Ephesos*, Wien, 1974.
- Bohn 1896 Bohn, R., *Die Theater-Terrasse*, *AvP IV*, 1896.
- Chaisemartin-Theodorescu 1991 Chaisemartin, N. de-Theodorescu, D., "Recherches préliminaires sur la frons scaenae du théâtre", Ed: R. R. R. Smith – K. T. Erım, *Aphrodisias Papers 2*, 1991, 29-65.
- Chamonard 1922 Chamonard, J., *Le Quartier du Théâtre*, *Delos 8.1*, 1922.
- Chamonard 1924 Chamonard, J., *Le Quartier du Théâtre*, *Delos 8.3*, 1924.
- Clarke – Bacon – Koldewey 1902 Clarke, J. T. – Bacon, F. H. – Koldewey, R., *Investigations at Assos*, Boston, 1902.
- Coulton 1982 Coulton, J. J., "Oinoanda: The Doric Building (MK2)", *AnatSt 32*, 1982, 45-59.
- D'Andria 2003 D'Andria, F., *Hierapolis (Pamukkale)*, İstanbul, 2006.
- Delorme 1961 Delorme, J., *Les Palestres*, *Delos 25*, 1961.
- Drew-Bear 1995 Drew-Bear, T., "Pisidia Antiocheia'sının Parlak Dönemini Yansıtan Yazıtlar", *12. AST*, 1995, 13-17.
- Filges 2002 Filges, A., "Blaundos 2000", *19. AST-I*, 2002, 263-270.
- Filges 2006 Filges, A., "Blaundos", *Byzas 3*, 2006, 49-60.
- Gider 2007 Gider, Z., "Tripolis'in Ana Caddesinde Müze Kurtarma Kazısında Bulunan Dorik Malzemeler", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 2. Cilt*, Denizli, 2007, 25-31.
- Ismaelli 2009 Ismaelli, T., *Hierapolis di Frigia III: Architettura Dorica a Hierapolis di Frigia*, İstanbul, 2009.
- Mert 2008 Mert, İ. H., *Untersuchungen zur hellenistischen und kaiserzeitlichen Bauornamentik von Stratonikeia*, *IstForsch 50*, 2008.
- Mitchell – Waelkens 1998 Mitchell, S. – Waelkens, M., *Pisidian Antioch - The Site and its Monuments*, London, 1998.
- Otschar 1987 Otschar, U., "Betrachtungen zur Kunstgeschichtlichen Stellung des Sebasteions in Aphrodisias", *Aphrodisias de Carie (Colloque du Centre de Recherches Archeologiques de l'Universite de Lille III)* (Ed: J. Genière – K. Erım), 1987, 105-122.
- Rumscheid 1994 Rumscheid, F., *Untersuchungen zur Kleinasiatichen Bauornamentik des Hellenismus I-II*, Mainz, 1994.
- Schazmann 1923 Schazmann, P., *Das Gymnasion. Der Tempelbezirk der Hera Basileia*, *AvP VI*, 1923.
- Spratt – Forbes 1847 Spratt, T. A. B. – Forbes, E., *Travels in Lycia, Milyas and the Cibyrtis I*, London, 1847.
- Şimşek 2007 Şimşek, C., *Laodikeia (Laodikeia ad Lycum)*, İstanbul, 2007.
- Taşlıalan 1994 Taşlıalan, M., "Pisidia Antiocheia'sı 1992 Yılı Çalışmaları", *IV. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 1994, 245-284.
- Vasdaris 1987 Vasdaris, C., *Das Dorische Kapitell in der Hellenistisch-Römischen Zeit im Östlichen Mittelmeer-raum I-II*, Wien, 1987.
- Wilberg 1919 Wilberg, W., "Die Entwicklung des Dorischen Kapitells", *ÖJh 19/20*, 1919, 167-181.
- Wilberg 1923 Wilberg, W., "Die Agora", *Forschungen in Ephesos III*, Berlin, 1923, 1-90.

